

UOT 82-09

Ş.N.Məmmədova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
sohret.nesirova24@gmail.com

HÜSEYN ARİF VƏ XALQ ƏDƏBİYYATI

<https://doi.org/10.30546/170899876.72.01.2025.0030>

Açar sözlər: *poeziya, xalq yaradıcılığı, aşıq ədəbiyyatı, lətifə, rəvayət, əfsanə, bayatı, mərasim folkloru*

Hüseyn Arif müasir Azərbaycan poeziyasının fitri istedadı və xalqa yaxınlığı ilə seçilən ən görkəmli şəxsiyyətlərindəndir. Onun yaradıcı məfkurəsinin əhatələdiyi məzmun bütün parametrlərdə ancaq və ancaq özü ilə müqayisə oluna biləcək bir təsəvvürü formalaşdırır. Yazıçı və folklor problemi son dövr ədəbi-nəzəri fikrin daha çox diqqət yetirdiyi məsələlərdəndir və demək olar, bu istiqamətdə lazımı qədər gərəkli araşdırmalar da atılmışdır. Monoqrafik əsərlər, saysız-hesabsız məqalələr bunun göstəricisidir. N.Gəncəvi, Q.Bürhanəddin, M.Füzuli, Ş.İ.Xətai, M.Əmani, M.V.Vidadi, M.P.Vaqif, Q.Zakir, Ə.Nəbati, M.Ə.Sabir, A.Səhhət, C.Məmmədquluzadə, C.Cabbarlı, M.Müşfiq, S.Vurğun, O.Sarıvəlli, İ.Şıxlı, İ.Hüseynov, M.Araz, Z.Yaqub və s. sənətkarlarla bağlı araşdırmalar folklordan bəhrələnmənin mahiyyətini aydınlaşdırmaq baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Bunlar bir istiqamətdə ədəbi prosesin dinamik mənzərəsini və onun geneoloji sistemini fəlakəşdırırsa, digər xətdə xalq yaradıcılığının bir qaynaq olaraq funksional məzmununu açıqlayır. Ədəbi-nəzəri fikrin təhlilləri folklorun bazis rolunu üfiqi və şaquli istiqamətlərdə dərkə əsas olur. H.Arifin yaradıcılığı bunun tipik örnəyi olaraq, daha təfərrüatlı təhlillər üçün material verir. Şairin poeziyası, məqalələri, çıxışları və xalq arasında dildən-dilə gəzən söyləmələri, eləcə də aşıqlarla yaxınlığı, el sənətkarlarının ona ünvanladığı şeirlər və s. bunun göstəricisidir. Bütün bunlar müxtəlif istiqamətli təhlillərə, araşdırmalara əsas olmuş və bu gün də olmaqdadır.

Ш.Н.Мамедова

ГУСЕЙН АРИФ И НАРОДНАЯ ЛИТЕРАТУРА

Ключевые слова: *поэзия, народное творчество, ашугская литература, анекдоты, сказки, легенды, баяты, обрядовый фольклор*

Гусейн Ариф – одна из виднейших фигур современной азербайджанской поэзии, отличающаяся врожденным талантом и близостью к народу. Содержание его творческой идеологии формирует образ, сопоставимый по всем параметрам только с ним самим. Проблема писателей и фольклора относится к числу вопросов, которым литературоведческая и теоретическая мысль уделяет в последнее время наибольшее внимание, и можно сказать, что

в этом направлении проведено достаточное количество необходимых исследований. Об этом свидетельствуют монографические работы и бесчисленные статьи. Исследование творчества таких художников, как Н.Гянджеви, Г.Бурханеддин, М.Физули, Ш.И.Хатаи, М.Амани, М.В.Видади, М.П.Вагиф, Г.Закир, А.Набати, М.А.Сабир, А.Саххат, Дж.Мамедгулузаде, Дж.Джаббарлы, М.Мушфиг, С.Вургун, О.Сарывелли, И.Шихлы, И.Гусейнов, М.Араз, З.Ягуб и других, имеет исключительное значение с точки зрения выяснения сути использования фольклора. С одной стороны, эти факты раскрывают динамический ландшафт литературного процесса и его генеалогическую систему, с другой стороны, они раскрывают функциональное содержание народного творчества как источника. Анализ литературно-теоретической мысли является основой для понимания фундаментальной роли фольклора в горизонтальном и вертикальном направлениях. Творчество Х.Ариффа, как типичный пример, дает материал для более детального анализа. Об этом свидетельствуют поэзия поэта, его статьи, речи и изречения, передаваемые из уст в уста в народе, а также его близость к ашугам, стихи, адресованные ему народными мастерами и т. д. Все это было и остается основой для различных анализов и исследований.

Sh.N.Mammadova

HUSEYN ARIF AND FOLK LITERATURE

Keywords: *poetry, folk creativity, ashug literature, anecdote, tale, legend, bayati, ceremonial folklore*

Huseyn Arif is one of the most prominent figures of modern Azerbaijani poetry, distinguished by his innate talent and closeness to the people. The content encompassed by his creative ideology forms an image that can only be compared to himself in all parameters. The problem of the writer and folklore is one of the issues that literary and theoretical thought has paid more attention to in recent times, and it can be said that a sufficient amount of necessary research has been carried out in this direction. Monographic works and countless articles are an indication of this. Studies on N.Ganjavi, G.Burhaneddin, M.Fuzuli, Sh.I.Khatai, M.Amani, M.V.Vidadi, M.P.Vagif, G.Zakir, A.Nabati, M.A.Sabir, A.Sahhat, J.Mammadguluzadeh, J.Jabbarli, M.Mushfig, S.Vurgun, O.Sarivelli, I.Shikhlili, I.Huseynov, M.Araz, Z.Yaqub and other artists are of exceptional importance in terms of clarifying the essence of benefiting from folklore. If, on the one hand, they factify the dynamic picture of the literary process and its genealogical system, on the other hand, they explain the functional content of folk creativity as a source. Analyses of literary-theoretical thought become the basis for understanding the basic role of folklore in horizontal and vertical directions. H.Arif's work, as a typical example of this, provides material for more detailed analyses. This is evidenced by the poet's poetry, his articles, speeches and sayings, passed from mouth to mouth among the people, as well as his closeness to the ashughs, poems addressed to him by folk masters, etc.

All this has been the basis for various analyses and researches and continues to be so today.

Giriş. Xalqa yaxınlığı ilə seçilən və ruhu, varlığı ilə düşüncəsində geniş kütlənin iç dünyasını təqdimə köklənən H.Arif yaradıcılığı öz janr və məzmun potensiyası ilə bir əlçatmazlıq sərgiləyir. Dünya ədəbiyyatının görkəmli sənətkarları əvəzsiz əsərlərini məhz xalq ədəbiyyatının zənginlikləri əsasında cilalamaqla ölməzlik qazanmışlar. Etnosun mədəniyyət, ədəbiyyat təsəvvürləri, dünyagörüşü, həyat fəlsəfəsi müxtəlif səviyyə və formalarda bir etnoenerji olaraq qəlibləşməklə gələcəyə ötürülmüşdür. Nəğmə, bayatı, layla, atalar sözü, məsəl, tapmaca, nağıl, əfsanə, yanıltmac, dastan və s. min illərin gəlinən yoluna işıq tutmaqla həm də gediləcək yolun dinamikasını konsept olaraq diktə etmişdir. H.Arif poeziyasında özünü göstərən çeşidlilik, etnoqrafik atlasın möhtəşəmliyi, təbiətin ecazkar panoraması, milli təsəvvürdə qəlibləşmiş davranış modelləri, arxaik dünyagörüşünə bağlanan normativlər və onun kutsallığı bütün incəlikləri ilə yaradıcı istedadın özünüifadə formuludur. Epos məfkurəsində, ozan qopuzunun tellərində səslənən əsrarəngizliklər müxtəlif formalarda topluma çatdırılma məqsədinə yüklənir.

H.Arif yaradıcılığının folklor qaynaqları. Keçən əsrin 50-60-cı illərinin zənginliyində öz üslubu, yazı manerası ilə ədəbi-nəzəri fikrin diqqətini çəkən H.Arif yaradıcılığı boyu xalq həyatını, etnoqrafik zənginliyin ecazkarlığını yüksək sənət intelleksiyası ilə əks etdirməyə xüsusi həssaslıq göstərmişdir. Nağıldan, bayatıdan, musiqi həzinliyindən, nəğmədən, ozan söyləməsindən qaynaqlanaraq ortaya çıxan hər bir bədii nümunə sözün məna yükü, mətn fenomenliyi, janr məzmunu ilə bir fəvqəlzamanlığı faktlaşdırır. Ümumiyyətlə, “xalq yaradıcılığının H.Arif poeziyasına təsiri əsasən iki istiqamətdə görünür. Bunlardan birincisi və daha üzdə görünəni zəngin milli folklorumuzun ayrı-ayrı janrlarından, süjet və bədii formalarından metaforik tərzdə istifadə üsuludur. İkinci istiqamət şairin poetik üslubunda, şeiriyyətin ruhunda duyulan mahiyyət təsiridir.

Xalq yaradıcılığındakı mövcud süjet və bədii formaların yazılı ədəbiyyata gəlişi yazıçı və folklor faktında ən üzdə görünən məsələdir. Bu H.Arif yaradıcılığında əsas xətt kimi nəzərə çarpır” (3, s.34). Geneoloji sistemi isə çox dərinliklərə, arxaik qatdan gələnlərə bağlanır və bütünlükdə etnoqrafik zənginliyin xronotoplarını təbii olan kimi açıqlayır. Ayrı-ayrı şeirləri və məqalələri timsalında müşahidə olunan özünəməxsusluq təbii axarda əvvəldən axıra qədər eyni hal, yaradıcılıq konsepti olaraq spesifikləşir. “Xalqıma”, “Qonşular”, “Şair”, “Unudularımı”, “Arzu”, “O necə şairdir”, “Boranda bərkiyib boran qardaşım”, “Qızılvang qəbiristanlığında düşüncələr”, “Deyirlər Göyçədə bir gözəl olub”, “Bir ovuc torpaq”, “Baxın,

balalarım”, “Sellər itirərmiş, sellər taparmış”, “Atamın yaşıdları”, “Arifə məktub”, “Uşaqılıq”, “Mirzə hanı dedilər”, “Kəpəz”, “Babalar”, “Bənzər”, “Bağlıdır”, “Ata”, “Torpaq eşqi”, “Qızıl öküz”, “Babam söndürmədi”, “Nənəmin söylədikləri”, “Gülnaz nənə” və s. şeirləri söz-söz, misra-misra H.Arif obrazını, şəxsiyyətini, düşüncəsini təqdim etmək, aydınlaşdırmaq baxımından fakta çevrilir.

Baxmayın axşamın qaranlığına,
Baxmayın бүrküdür, itib cığır, iz.
Baxmayın çən qonub Kür qırağına,
Baxın, balalarım, bir də baxın siz.

Baxın, balalarım, o yurd yerinə,
Üzülüb son kərpic, qopub son dirək.
O ocaq yerinə, o od yerinə,
Kolları, kosları gətirir külək.

O qüllə adlanan sehrli qala,
Dözür tənhalığa sinə gərərək.
Necə də qərq olub fikrə, xəyala,
Ordusu pozulmuş sərkərdələr tək (4, s.59).

Balalara müraciətlə deyilmiş bu misralar toplumun milli-mənəvi dəyərlərini, etnik sistemin çox dərin qatlara bağlanan düşüncə tərzini, yaşam fəlsəfəsini əhatələmək xüsusiyyəti ilə əvəzsizlik qazanır. Ümumiyyətlə, bütün sənətkarlar xalq yaradıcılığının zənginliklərindən müxtəlif şəkildə bəhrələnmişlər. Tipoloji yanaşmalarda H.Arifin bu möhtəşəm genefondun ortaya qoyduğu mükəmməllikdən bəhrələnməsi daha çox imkanlılıqla özünü nümayiş etdirir və üst qatda olan kimi boy göstərir. Onu da deyək ki, şairin yaradıcılığı bu baxımdan heç kəslə müqayisə olunmayacaq əvəzsizliyi diqqət önünə gətirir. Bu cür bəhrələnmə ilahi bir simpatiyaya, vurğunluğa, həm də istedadla bağlanır. Etnoqrafik zənginliyi, etnik mədəniyyətin arxeoloji qatında yaşananları Hüseyn Arif poeziyası qədər əksətdirmə gücündə olan çox az-az sənətkarlar tapıla bilər. Belə bir əvəzsizliyin nümayişi ruh məsələsinə, genetik işarələnmənin arxetip səviyyəsində metamodelləşməsinə bağlanır. Söz, misra, bənd, bütövlükdə poetik nümunə timsalında təqdim olunan mövzu və düşüncə mündəricəsi bütün parametrlərdə fonopoetik, morfo-poetik, sintaqmatik polifoniyanın stixial bütövlüyünü yarada bilmək gücü ilə özünü göstərir. Balalara müraciət baxımından deyilmiş bu mülahizələr janr səviyyəsi, fikir və çatdırma unikalılığı ilə nümunəyə çevrilir.

Xalq poeziyası, ümumiyyətlə, sənətin formalaşdırdığı təsəvvür nəğmə, bayatı, layla, oxşama, yanıltmac timsalında əsaslı bir mükəmməlliklə ədəbiyyatın yazılı qoluna təsirlə, nümunə olma ilə spesifikləşir. “Folklor yazılı

ədəbiyyatın yaranması və inkişafı üçün əsas mənbələrdən biridir. Azərbaycan ədəbiyyatı çox qədim zamanlardan şifahi xalq ədəbiyyatı ilə bağlı inkişaf etmişdir. Xaqani, Nizami, Nəsimi, Xətai, Füzuli, Məsihi, Vaqif və başqalarının yaradıcılığında bunu aydın görürük. Xalqa yaxın olan sənətkarlar onun yaradıcılığına da biganə qala bilməmiş, folkloru hər cəhətdən faydalı bir qaynaq hesab etmişlər” (2, s.465-466). H.Arifin poeziyası da bu sıradan nümunə rolunu oynayır və xalqın mədəniyyətini, həyat tərzini, etnoqrafik zənginliyini, mərasim folklorunda özünə yer alan ehtişamı əhatələmək gücü və stixiyası ilə diqqət önünə gəlir.

Arxaik etnik özünüifadənin düşüncə modeli. Arxaik etnik özünüifadənin düşüncə modeli olaraq əhatələnən sözlü ədəbiyyat etnosun bütünlükdə etnoenerjisini yüksək təfəkkür intelleksiyası ilə nümayiş etdirmək məramına yüklənir. “Arifə məktub” şeiri bu baxımdan tipik bir mənzərəni sərgiləyir və tərbiyə, əxlaq anlamında əsaslı bir mənzərəni açıqlayır:

Xəbər alırsan, oğul
Məni gətirib yada,
-Ata darıxmadınmı
Təkcə Ağstafada?
Mənim eşqim, ümidim,
Gücüm, dirəyim oğul.
Qocalan ürəyimin
Yerində çiçəkləyən
Təzə ürəyim oğul (4, s.68).

H.Arif poeziyası çeşidli məzmun qatı və hadisə-əhvalatları əksətdirmə üsulları ilə orijinallıq sərgiləməklə də diqqət önünə gəlir. Burada mətn informasiyası və onun janr konstruksiyası ata-oğul söhbəti timsalında əsaslı bir təsəvvürü, etnik düşüncənin spesifikasiyasına dayanan mədəniyyət platformasını ortaya qoyur. Belə ki, şairin yurd, torpaq, el-oba sevgisi baxımından diqqət önünə gələn bağlılıq, yaşam tərzini bir istiqamət olaraq bədii mətnə özünün əksini tapmaqla fəlakətə, onun digər tərəfində övladın ata sevgisi və tək qalma nigarəncılığı olduqca maraqlı tərzdə, yüksək ustalıqla nümunəyə çevrilir. H.Arif yaradıcılığı bütün kontekstlərdə mövzunun dərkini, təqdimini və ifadəliliyi baxımından əvəzsizlik sərgiləyir. Ədəbi-nəzəri fikrin görkəmli nümayəndələri vurğulayırlar ki, “şeyr bədii ədəbiyyatın ən incə və zərif bir şəkildir. Şeyr ruhun məchul səsinə böyük bir qüvvə ilə ifadə edən, insanın xarici və daxili aləmi ilə bərabər bütün varlığı ilə nəğil edən bir şəkildir. Əsl şeyr böyük fikirlər və böyük ideallar deməkdir, onun kiçik bir misrasında bəzən böyük bir roman olur” (1, s.41). H.Arif poeziyası öz sənət ampulası və sərgilədiyi izahı axıra qədər mümkün olmayan emosiyası, təfəkkür intelleksiyası ilə bunun parlaq nümunəsidir. “Kəhər at”, “İsgəndər”, “Amandır, durnaya güllə atmayın”, “Qartalla söhbət”, “Qədim kənd”, “Qəribə

adam”, “Darıxmasın babaların”, “Görünməz”, “Bir də xatırladım”, “Qoca xidmətçi”, “İlk müəllimim”, “Biz iki uşaqdıq”, “Qoruya bilsək” və s. şeirləri hər birisi mətn və düşüncə fenomenliyi ilə H.Arif yaradıcılığının mahiyyətinə olanları sərgiləyir.

Arıq bir kişiydi – qıvraq, mehriban,
Xətri hamı üçün çox əziz idi.
Məktəbə gedirdim, yaşıam o zaman
Ya yeddi olardı, ya səkkiz idi.

Kiçik kənd məktəbi, yolun qırağı,
Ağaclar həyatə kölgə salırdı.
Üfüq qızarıanda hər səhər çağı,
O qoca xidmətçi zəngi çalırdı (4, s.68).

H.Arif poeziyasında qayğısız, şən, qaynar, ucu-bucağı görünməyən fantaziyalarla dolu bir keçmiş, uşaqlıq xatirələri var. Şair sanki qeyri-adi rəssam əli ilə həmin keçmiş rəngarəng boyalarla vərəqə köçürür və gələcəyə örnək olaraq ötürmək məqsədini bu nümunələrlə reallaşdırır. Və budur mənim yaşadığım keçmiş, sirlə, sehlə dolu uşaqlıq illərim, - deyir. Nümunə verilən şeirdə diqqətçəkici bir məqam şairin yaddaşında özünə yer alan obrazlaşma, təsəvvürlə bağlı olan tərəfdir. “Adını yazmağı bilməyən qoca “kitabdan kitaba səslərdi bizi” deyimi ilə xalq müdrikliyini və əxlaq, məənəviyyat zənginliyinin əski təsəvvürdən bu yana olanlar timsalında yaşam prinsipi, nümunə olaraq açıqlayır. Məlum olduğu kimi, “sözün ifadəliliyi yalnız onun ifadə etdiyi məzmunundan yox, həm də onun stilistik siqlətindən, eləcə də sözün akustik çalarından tutmuş assosiativ-emosional çalarına qədər başqa sözlərlə müxtəlif əlaqələrindən də asılıdır” (7, s.61). Ruhu, düşüncəsi və təsəvvürləri ilə xalqa bağlı olan H.Arif yaradıcılığının ana qaynağını qopuzdan, sazdan, nəğmədən, layladan, elat söyləmələrindən gələn təşkil edir. “Zıncırov”, “Nənəmin söylədikləri”, “Gülnaz nənə”, “Babam haqqında” və s. şeirləri bunun bir başqa örnəyi, uşaqlıq təsəvvürü kimi yaşayanlar, əziz olanlardır. “Nənəm qaynanasından tez-tez söhbət açardı” aspektində yazılmış şeirlər maraqlı tarix kimi, həm də tərbiyə faktı səciyyəsi daşıyır.

Əslini, nəslini dərindən tanı,
Köhlənli, qalxanlı, qılınclı getdi.
Bir oğul toyunda bir oğul qanı,
Şənlik süfrəsinə qarışdı getdi.

Kim düşüb-düşməyib biz düşən hala,
Göyün göz yaşıdır o ələnen qar,
Taleyin hökmüdür, ay şair bala,
Kimə bahar gülər, kimə qış ağlar (5, s.524).

“Qar bizim dağlara yağmaq üçündür” şeirindən verdiyimiz nümunə yuxuda nənəsinin söylədikləri timsalında yaşanan tarixi öz içinə alır və həm də reallıq olaraq yüksək sənət imkanları ilə təqdimə köklənir. Xalq yazıçısı İ.Şıxlı “Elə bağlı sənətkar” məqaləsində H.Arif istedadını və xalq ruhunu özündə ehtiva etmək imkanlarını xüsusi aydınlıqla diqqət önünə gətirir. “Hüseyn Arif fitrən lirik şairdir. O, hətta epik səpkili poemalarında da lirik şair olaraq qalır. Onun lirik ricətləri, təbiət və insan psixologiyasının təsvirindəki lirizm təsdiq edir ki, bu cəhət şairin yaradıcılığında əsas, aparıcı amildir və onun bütün əsərlərinin ruhuna hopmuşdur. Hüseyn Arif hər yerdə, hər zaman, qələmə almaq istədiyi hər kiçik lövhədə belə şeiriyyət axtarır və bunu bir şair həssaslığı ilə duyub tapır. Bütün bunlar Hüseyn Arifin təsvirində əyilməzliyin, qürurun, mərdliyin, saflığın, paklığın və nəticə etibarilə Vətənin rəmzinə çevrilir” (6, s.7). H.Arif şeirinin hər sözü, hər misrası, hər bəndi Vətən müqəddəsliyinin, ecazkarlığının, vurğunluğunun nümunəsi və ifadəsidir. Bütünlükdə arxaik qatdan süzülüb gələn üzdə və alt qatda işarələnən şərəfli, həm də örnək olacaq tarixdir.

Ondan hər söz düşəndə,
Bir mahnı düşər yada.
Naməlum bir aşıqdan,
Nişanədir dünyada (4, s.304).

Etnik özünüifadənin modeli H.Arif yaradıcılığında dünyanın o başından günümüzə qədər olanları bir bazis, alt qatdakı təhtəlsüür səviyyəsində əhatələmək imkanları ilə səciyyələnir. Metamif, metamodel sxemlərindəki qəlibləşmələr və dərk olunma xarakteri şairin ədəbi irsini bir bütöv olaraq öz içinə almaqla əvəzsizlik qazanır. Xalq şairi N.Xəzri “Sənətdən söhbət düşəndə” məqaləsində H.Arif haqqında deyir: “Ən uzaq mənzilini əvvəlcədən təyin edən sənətkar inamlı olar. Sən ona görə də inamla addımlamısan. Gurultulu şan-şöhrətdən uzaq. Dəbdəbəli, boğazdan yuxarı təriflərdən uzaq. Bəli, bu keyfiyyətlərdən uzaq olanlar həmişə xalqına daha yaxın olurlar” (4, s.5). H.Arif zəngin yaradıcılığı, haqqında danışılan xatirə-əhvalat, lətifə-hekayətlərlə xalqa yaxın olmanın nümunəsidir. Bütün bunlar həm də digər istiqamətdə yaratdıqları ilə əbədiyaşarlıq qazanmanın ən parlaq yaşam modeli, örnəyidir.

Nəticə

Xalq yaradıcılığının, eləcə də etnik ruhun ifadə nümunəsi olaraq əlçatmazlıq sərgiləyən Hüseyn Arif poeziyası təkcə göz açıb öyrəndikləri timsalında olanlarla məhdudlaşmır, bunun alt qatında genetik kod olaraq işarələnmənin funksional rolu vardır. Şanlı-şərəfli keçmiş, əsrarəngizlik sərgiləyən elat həyat tərz, dağ-aran köçləri, etnoqrafik zənginliyin mükəmməllik fakturası, yurd, torpaq, el-oba sevgisi, arxetip səviyyəsində qəlibləşmiş kutsal dəyərlər, əxlaq, mənəviyyat kodeksi bütün aspektləri ilə

şairin poeziyasında nümunə olmaqla özünü nümayiş etdirir. H.Arifin poeziyası bütün parametrlərdə xalqın dili və ruhunun nümayişidir və onun qaynağını isə etnosun ucu-bucağı görünməyən zəngin həyat tərz, folklor yaddaşı təşkil edir. Xalqın qəlbində, ruhunda, yaddaşında yaşarılıq qazanmanın ən mükəmməl və parlaq nümunəsi budur.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağayev Ə. Əsrin tərənnümü. Bakı: Gənclik, 1980, 231 s.
2. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1992, 477 s.
3. Əliyeva S. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatının aktual problemləri və folklor (H.Arifin yaradıcılığı üzrə). Bakı: ADPU, 2006, 146 s.
4. Hüseyn A. Ömür gözləsə. Bakı: Gənclik, 1978, 350 s.
5. Hüseyn A. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Meqa print, 2011, 618 s.
6. Şıxlı İ. Elə bağlı sənətkar. Hüseyn A. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Meqa print, 2011, s.7-12.
7. Шмелев Д.Н. Слово и образ. Москва: Наука, 1964, 120 с.

Redaksiyaya daxil olub 18.02.2025